

НАУЧНАЯ СТАТЬЯ

УДК821.352.3-1

ББК83.3(2=602)6-451

X98

DOI: 10.53598/2410-3489-2024-3-342-44-51

ЭПИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ В ПОЭЗИИ НУРБИЯ БАГОВА (БЭГЪ НУРБЫЙ ИПОЭЗИЕРЭ ЭПИКЭ НЭШАНЭХЭМРЭ)

(Рецензирована)

Нурьят Хазретовна ХУАЖЕВА

Адыгейский государственный университет, Майкоп, Россия

norahej@mail.ru, SPIN (Science Index) — 7632-6893

Аннотация. Рассматриваются тематика и проблематика поэтических произведений Нурбия Багова, эпические черты его творчества, связанные с 1960–1980 гг. Выявляются истоки творчества, связь поэзии с фольклором адыгов, с традициями русской классической литературы. Выделяются этапы художественного творчества Багова: первый — 1960-е; второй — 1980-е годы и их особенности. Поэтические произведения первого этапа посвящены природе, Родине, труду, поэт стремится показать лирические переживания героев, эпическое осмысление фактов жизни. Второй этап — это зрелый период творчества, расширяется тематика, появляется больше произведений с эпическим составляющим, новые стилистические приемы, складывается в творчестве литературный жанр лиро-эпической поэмы. Особое внимание уделено вопросам мастерства поэта в произведениях 1970–1980-х годов, анализу выразительно-образительных средств.

Ключевые слова: поэзия, эпика, лирический герой, лиро-эпическая поэма, сюжетостроение, стихосложение, выразительно-образительные средства.

Для цитирования: Хуажева Н. Х. Эпические черты в поэзии Нурбия Багова (Бэгъ Нурбий ипоэзиерэ эпикэ нэшанэхэмрэ) // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Филология и искусствоведение, 2024. Вып. 3 (342). С. 44–51. DOI: 10.53598/2410-3489-2024-3-342-44-51.

ORIGINAL RESEARCH PAPER

EPIC FEATURES IN THE POETRY OF NURBIY BAGOV

(Reviewed)

Nuryat Kh. KHUAZHEVA

Adyghe State University, Maykop, Russia

norahej@mail.ru, SPIN (Science Index) — 7632-6893

Abstract. The article examines the themes and problems of Nurbiy Bagov's poetic works, the epic features of his work related to the 1960s–1980s. The study investigates the foundational elements of his creative expression, analyzing the intricate interplay between Adyghe folklore traditions and Russian classical literary influences. The stages of Bagov's artistic creativity are highlighted: the first — the 1960s; the second — the 1980s and their features. The poetic works of the first stage are devoted to nature, the Motherland, labor, the poet seeks to show the lyrical experiences of the heroes, the epic comprehension of the facts of life. The second stage is the mature period of creativity, the range of topics expands, there are more works with an epic component, new stylistic techniques, the literary genre of the lyric-epic poem is formed in his work. Special attention is paid to the issues of the poet's skill in the works of the 1970s–1980s, the analysis of expressive and imaginative means.

Keywords: poetry, epic, lyrical hero, lyric-epic poem, plot construction, versification, expressive and imaginative means.

For citation: Khuazheva N. Kh. Epic features in the poetry of Nurbiy Bagov // Bulletin of Adyghe State University, Ser.: Philology and Art Criticisms, 2024. No. 3 (342). P. 44–51. DOI: 10.53598/2410-3489-2024-3-342-44-51.

Пэублэр. Бэг Нурбый тхэныр зышыригъэжъэгъэ I960-рэ илъэсхэм хэгъэгум илъ хэбзэ зэхэтыкIэр «дэкъацэм» къыдэкIи шъхьафитныгъэ, зэфэныгъэ шъуашэхэр хэль хъугъагъэ. Ащ къыхэкIэу Бэгъым иусэхэм къахэщыгъ хъуаугъэр, гүзэIухыгъэр, цыхъэшIыныр. Адыгэ лирикэм шъэбагъэрэ гүкIэгъурэ къызэбэкIырэ гүпшысакIэ зы хэль усакIо я 20-рэ лIэшIэгъум ыгузэгүхэм тилитературэ къыхэхъагъ.

Гъэфедагъэмрэ шIыкIэмрэ. Ушэтыныр зэхэщэным пае Бэгъ Нурбый илирикэ зэрэщытэу, усэкIэ тхыгъэ романыр, ахэмэ эпикэ нэшанэу ахэльхэр къэдгъэлъэгъоным пае комплекснэ екIолIакIэр, зэхэфын-егъэпшэн шIыкIэр дгъэфедагъэх.

Зэхэфыныр. «Лирика определяется как род словесного искусства, акцентирующий внимание на выражении внутренних переживаний индивидуума» [1: 179–185]. Бэгъ Нурбый итхылъхэм ашъхъэмэ («Хъярым пчъэр фыIусэхы», «Тыгъэпс», «Гъэбэжъу огыот», «Гъэтхэ нэплъэгъу», «ЧIыгум игүпсэф», «ГъэшIэрэ тын», «СипщынэIап», «МэшIочIэ мыкIуас») къытагъэлъэгъу поэтыр зыгъэгумэкIыщтыгъэхэр. Тыкъэзыу-цухъэрэ дунаим идэхагъэ, ишъэфхэр, ащ инэу тызэрэпхыгъэр, лэжъакIом мэхъанэу иIэр, цIыфыгъэм, лIыгъэм, жъалымыгъэм кIуачIэу ахэльыр, унагъом, ны-ты сабий зэфыщытыкIэхэм щыIэныгъэм чIыпIэу щаубытрэр, адыгэ лъэпкъым хъазабэу къызэпчыгъэхэр — джары усакIом Iофыгъоу къыIэтыщтыгъэхэр.

УсакIом къушъхъэхэм, шъофхэм, псыхъохэм, зэкIэ къэкIрэхэм ядэхагъэ, ямэхъанэ, гум изытет шIукIэ зэрэзэблахъурэр къытхыхъагъ:

Тыгъэр шIэтэу чIыгум щэгүшIукIы.

(«Дунаишхор»)

Тыгъэ нэбзыймэ зыкъысашIэкIы,

Мафэм сегүшIоу губгъом сыдэкIы.

(«Уашъор зэокIмэ»)

Дэхагъэм тамэ къыситэу

Гъэхъунэ шхъуантIэм сэ ситмэ,

СлээкIыщтым фэд сыбыбынэу,

Нэплъэгъу фабэр ситыны.

(«Хэгъэгум икъыблэ чIыпIэу»)

Хэтрэ цIыфи ищыIэныгъэ ныр ары къызшежъэрэр, усакIоу Нурбый итхыгъэхэм къызэрагъэлъагъоу янэ шIулъэгъу инырэ шъхъэкIэфагъэрэ пегъохы, кIуачIэу, къарыоу къытыригъэкIодагъэм шъхъащэ фешIы. Усэхэу «Сэ сэгъэшIагъо», «Зэш-зэшпхъухэу нэбгырибгъу» зыфиIохэрэм къагъэлъагъо усакIор ины хъугъэми, янэкIэ «зэрэцIыкIужъыер»; икъоджэгъоу шъузабэу къэнагъэм икIэлибгъу, сыд къин хэтми, зэригъэрэзэхэрэр. Ным итемэ пыгъэщагъ сабийхэм яхьылIэгъэ тхыгъэхэр: «Гъогу-маф», «Гүгъэр къышежъэ кушъапIэм». Адыгэ гүщыIэжъым зэриIоу: *Чыр цIынэзэ ауфэ*, адыгэ гүпшысакIэми къыхеубытэ кушъэ ордэхэр сабым къыфаIозэ, ыпэ илъыщтыр «зэрэзэхалъхъэрэр», къыщышIыщтым «къызэреджэхэрэр». Бэгъ Нурбый итхыгъэхэм щыIэныгъэ формулэ ащызэхигъэуцагъ, ар зыгъэцакIэрэр насыпышIо мэхъу:

ПIэ емыдзыхэу, улажьэу,

Уиунэ хъяркIэ уихъажъэу

УигъэшIэ гъогу урыкIоныр,

Ренэу шIу пшIэныр, пIоныр

Уишэны-хабзэу къыпфахъмэ,

Къэсэштэ ар насып Iахъэу.

(«ПIэ емыдзыхэу, улажьэу») [2: 38]

Нахъыжъэхэми, нахъыкIэхэми тыкъызщыхъугъэ чIыпIэм, чылэм осэшхо етэты, тицIыкIугъо зыщыкIуагъэр егъашIэми тыгу илъыщт, тызщеджагъэр, псыхъоу къуаджэм речъэкIырэ, тичъыгхат, щагу псэушъхъэхэр, үнэгъуахъэр — зэкIэри тынэгү кIэтыщт. Ащ фэдэ чIыпIэ гүпсэу Нурбый иIагъэр Нэчэрэзый. Адыгэ лъэпкъым

къехьулэгъэ тхьамыкIэгъошхохэм ащыщ: пьнджыр къагъэкIыным пае къоджэ пчъагъэ хьIэрышIым ычIэгъ зэрашIыгъэр, ахэм къахэфагъ Нэчэрэзые зыдэщысыгъэ чIыпIэжъыр (чылэм чIыпIакIи а лъэхъаным ыубытыгъагъ). ЫужыкIэ мы Iофыгъор нахь игъэкIотыгъэу лирическэ поэмэу «ЩымыIэжъ хэпIэжъыр» зыфиIорэм къыщызэрэзэIуихырэр къэдгъэлъэгъошт.

Бэгъ Нурбый къыгъэшIагъэм зэыхыригъэшIыкIыгъ лIыгъэм щыIэныгъэм чIыпIэу щыубытрэр, Хэгъэгу зэошхом хэлэжъагъэп, цIыкIугъэ, ау ятэжъи, янэши, икъоджэгъу пчъагъи игъонэмысэу хэкIодагъэх. Балладэу «Пыймэ атекиагъэр» зыфиIорэм авторым къыщыIуатэ хъугъэ-шIэгъэ шъыпкъэ: зэуапIэм Iухъэхэрэм ялъэIуи, кIэлэ ныбжыкIэ заом ашIокIуагъ. Апэ итэу, щынэ ымышIэу кIэлакIэм «пый сатырэхэр ыушьофхэу макIо», апхырэкIы лыгъэ машIоу. Пыйхэм гу къылыати, къаухъурэи, «пчыпыджынкIэ уанэм раIэтыкIы», къыIожьынэу игъо зыфифагъэр: «Ин сыхъугъэ-эшъ, шъумыгумэкIыжъ!» НыбжыкIэу фэыхыгъэм игъусэ дзэкIолIхэр инэу къыгъэгубжжи, пыйм утынышхо рахи, текIоныгъэр къыдахыгъ. «КIалэу пчыпыджынкIэ аIэтыгъэр атекиагъэу цIыфхэм алытагъ».

Усэу «ЛIэшIэгъумэ адэшэсыгъэр» зыфиIорэм лIыгъэ къызхэфэгъэ ныбжыкIэу, зихэгъэгу къыухъумэзэ, зыпсэ зытыгъэр ныбжыи цIыфхэм зэрашымыгъупшэщтыр щыкIегъэтхъы. Мыщ лыпыдзагъ «УичIыгу паймэ узыфыщыIэр». Хъульфыгъэу чIым къытехъорэм зэкIэри щэгугъу мамырыр къыухъумэнэу, зао къэхъумэ, пыйм пэуцужьынэу, Нурбый емышъырэхъышэу усэм къыщыIо: «УичIыгу паймэ узыкIэфэхэрэр, ар лIыхъужьныгъ». Адыгэ цIыфым идунай чIыпIэшхо щыубыты лIыхъужь оредым, мыр «гъэшIэрэ Iаш», ащ ыцIэ дэу хэмыфэным пае зэолIыр, зышъхьасыжъ имыIэу, мэзао.

УсакIор лъэшэу ыгъэгумэкIыщтыгъэ лъэпкъым къыпыщылъым, идунэе лъэгъукIэ-хэплъакIэ зэрэзэблэхъурэм, щыкIагъэу ышIхэрэм, ау сыдигъуи ыпэкIэ плъэщтыгъ, гугъэ инхэр иIагъэх, ахэр лэжъакIом, цIыфыгъэ зекIокIэ-псэукIэм рипхыщтыгъэх.

*Ифэшъуаш щытхъур лэжъакIом!
ЛэжъакIоу зыхъасэ багъорэм,
ГушIуагъор зынэгъу кIэтлъагъорэм
«Аферым!» тэ етэжъугъаIох!
(«Аферым, лэжъакIор!»)*

Бэгъ Нурбый лирик шъыпкъ, лъэгапIэ ин дицэягъ зэрэщытэу ежъ иери, адыгэ лирикэри. УсакIом — лирическэ героим ыгу ихъыкIхэрэр игъэкIотыгъэу ипоэзие къыщытхыгъагъэх, зынэмысыгъэ темэ щыIэп пIоми хъушт, зэкIэ ылъэгъурэм, зэхишIэрэм екIоу гущыIэ, къэгъэлъэгъуакIэ, екIолIакIэ къафегъоты, нэм къыкIегъэуцошъу, нахъыбэ иусэхэр сурэт шIыгъэм фэдэх, плышъуи яI, мэкъами къахэIукIы, ами зэхэхы. Тыкъэзыуцухъэрэ дунаим фэгъэхъыгъэхэр анахъэу къахэщых, ахэр шIу уегъэлъэгъу, уафегъэгумэкIы, гушIуагъо къыпфахы. Пшъашъэм, шIульэгъум афэгъэхъыгъэ усэхэри къыдэхъугъэх: «Дахэ а пшъашъэр», «Къэгъагъ закъу», «НапIэр къэпIэтэу узыплъэрэм», «Гум къыуиIошт». Лирическэ усэ шъыпкъ «Бжыхъэ пкIашъэм идэхэгъум» зыфиIорэр. Мыщ героитIу хэтыр — бжыхъэ пкIашъэмрэ пшъэшъэ ныбжыкIэмрэ. Изакъоу пшъашъэр пкIашъэу жьым зэрильасэрэм пхырэкIы, дунаир дахэ, зи гумэкIыгъо щыIэп фэд, ау пшъашъэр мэгумэкIы, ишIульэгъу «игъо хъугъа, ар шIокIода, хъауми хъярыр къыдэхъушта»? Пшъашъэм ышъхъэрэ ыгурэ къезыфэкIырэ гупшысэхэм ауж зэкъохыпIэр къэкIо: усэм изэкъодзапIэ-икъежъапIэ авторым къыкIеIотыкIыжы, тегъэрэхъатыжъы, дунаим идэхагъэ теумэхъыжъы. Усэ-орэдэу «Тэ укIорэ, сигуаго!» чэфыр, нэфыр, сэмэркъээр къебэкIы, IорIотэ сэмэркъэу оредхэр, зэфэусэхэр угу къегъэкIых, ахэмэ ягъэпсыкIэ, якъэгъэлъэгъуакIэ щыгъэфедагъэх.

Усэу «СипщынэIап» зыфиIорэм Бэгъ Нурбый игупшысакIи, дунаир зэрильэгъури, къызэрэгъурыIори, зэкIэ тхэнымкIэ IэпэIэсэныгъэу хэлъыри икъу дэдэу къыщынэфагъэх. Авторыр — лирическэ героир пчэдыжъ нэфмышъэу губгъом

ихьягь, осэпсыр, тыгьэнэбзыйхэр ельэгух, хьасэм хахьэ, огум дэплъые, бгьэжьыр щэхьарзэ, бзыүмэ оред къаIo: «Зэдытый, зэдытый», «КъэкIoжь, си Тыу!»

УсакIoм ишьоф лъэшэу епхыгь, ежьми, адрэми яшIульэгьу гьунэнчь, коцми зыкьыфещэи, къэгьагьэми «IаплI кьырещэкIы», зэIукIэгьум игушIуагьо гуми, шьофми арыз.

*Сыкьышьуфэзэщы
Шьусымыльэгьумэ.
Къэсэгьэзэжьи
СиIэгьо-блэгьу
Сигьогу льягьоу
Сыкьэзыщэжьрэр
Ореды бзэпсэу
Сыгум кьенэжьи.
СытеIэ кьэси
КъеIo оред.
СэкIoми лъэсэу,
Сэбыбым фэд.
(«СипщынэIап»)*

«Мотивы, связанные с окружающим миром, занимают также большое место в творчестве Х. Беретаря, Н. Куека, Р. Нехая, Н. Багова, К. Кумпилова, И. Тлепцерше, М. Тлехаса и др.» [3: 127–132]. УсакIoм поэмэ пчъагьи ытхыгь, ахэр яшъуашэкIэ лирическэх, эпическэх, лирэ-эпическэх. Заом, лIыхъужьхэм, кьумалхэм афэгьэхьыгьэх поэмэхэу «Шыу гьуазэр зэуапIэм зыщэфэхым», «ОмэкьиплI», «ГьэшIэрэ тыркьу» зыфиIoхэрэр. Апэрэим игьэкIoтыгьэу адыгэ лIыхъужьым иаужырэ такьикьхэр зэригьэшIэжьрэр кьетхыхьэ: шыу гьуазэр шьхьас имыIэу зэуагьэ, къауIагь, шым кьэфэхыгь, ныбджэгьухэр кьызкIэрахьэм: «О мардж, типыймэ шьуащымыохьу, уIагьэр тичIыгу, ащ фэсты сэ сыгу. СыIoфэп, скьошхэр, шьуапэ ежъугьэхьу». ЗэолIым бэ ыгьэшIэжьыгьэп, зэуапIэм итэу кьыщыхьузэ, «къэцтагь яшъумыгьаIу» ыIoзэ ыпсэ хэкIыгь. Поэмэм игупшысэ шьхьаIэ нахь кIигьэтхьыным пае адыгэ оредыжьэу лIыблэнэ хьадэмэ кьатегущыIэрэм ипычыгьо текстым щыгьэфедагь. Поэмэр зэрэщытэу лIыхъужьэу, лIыбланэу фэхыгьэм иорэдышху, игимн.

ЯтIoнэрэ поэмэм кьыIуатэрэр зэхьылIагьэр Хэгьэгьу зэошхом илэхьан, 1943-рэ илхэсым фашист техакIoхэр адыгэ къуаджэхэм ащыхьушIэхэ зэхьум, адыгэ кьумалхэм зэрахьэгьэ жьалымыгьэр ары. Поэмэм ышхьэу «ОмэкьиплIым» кьыгьэнэфагь кьумалхэм заом хэлэжьэгьэ нэбгыритIур, коммунистхэр, щэогьуиплIыкIэ мэзым зэрэщакIыгьэхэр, лирическэ героюе, кIэлэцIыкIoу альыпльагьэмрэ итэтэжьэу шыхьат хьугьэмрэ къаIoтэжьыгьэхэр. Тхыгьэм кьыхэфэрэ бзыльфыгьэ ныбжьыкIэу Разиет (аукIыгьэ Бэгьот Уалидэ икьэщэн, 1941-м ибжыхьэ пIальэ зэдряIагь, ау заом кьызэщигьэкьуагь) лIыгьэ хэлэу кьумалхэм апэуцужьи, аужрэеу ипсэлыхьо дэгущыIэжьи, ыужым партизанхэм, уIагьэхэм IэпыIэгьу арегьэгьоты. Поэмэр лирэ-эпическ, сыда пIoмэ геройхэм агу ихьыкIырэр игьэкIoтыгьэу ыкIи хьугьэшIэгьэ заулэ кьыщыгьэлэгьуагь. Произведением хэтхэр IупкIэу кьэтхыхьагьэх, шьхьадж нэгьу шьхьаф, зекIoкIэ шьхьаф, гупшысэкIэ шьхьаф IэкIэлэ, уапашьхэ итхэм фэдэу ольэгух.

Лирическэ поэмэу «ГьэшIэрэ тыркьу» усакIoм зыфигьэхьыгьэр зикIалэ заом хэкIoдагьэу янэжьэу Хьаный. Лирическэ героим кьеIуатэ кIэлэцIыкIуэ, ини хьугьэу, зикIалэ заом хэкIoдэгьэ нэнэжьым кьырыкIуагьэр: апэ чэщи мафи ежэщтыгьэ, гугьум хэтэу, ыкьо заом хэкIoдагьэу тхыль кьарагьэхьыгь, хьадагьэм ным нэпс кьыщыригьэхьыгьэп, ыужкIэ ыкьо фэгьэхьыгьэ гьыбзэ зэхилхьагьэу изакьо хьумэ бэрэ кьыIoщтыгьэ, опсэуфэ ныом щыгьупшагьэп ыкьоу фэхыгьэр — егьэшIэрэ

тыркьюу ыгуи, ыпси хэльыгь. Бэгь Нурбый хэшЫкІ ин фыриІэу поэмэр ыгьэпсыгь, лирикэм ишъуашэ рильхьягь — героим ыгу шышІэрэр куоу кыыригьэлъэгьукІыгь, ежь ицІыкІугьом ыльэгьугьэр, зэхишІагьэр поэмэм щигьэфедэжьыгь, янэжь хьазабэу зыхэтыгьэр рильэгьукІыгьэти, гүм нэсэу, шьыпкьэгьэ ин хэльэу ныом иобраз, ори унэгу кІэтым фэдэу, кыыгьэлъэгьошъугь.

КъэтІотагьэм итемэкІэ, игьэпсыкІэкІэ, ижанрэкІэ пэгьунэгьу поэмэу «Лъэуж нэфхэр». Ныоу Нагьо икІалэ, заор заухым, кыыгьээзжьыгьэп, чэщи мафи гузым хэкІырэп. Зы мафэ горэм хьакІэ кыыфэкІуагь — икІалэу Пэтэрэз дэзэуагьэу Илья, Ленинград шыщ, иунагьо зэрэщытэу блокадем хэкІодагь. Мамай Іуашъхьэ Пэтэрэз лЫбланэу зэрэщызэуагьэр Илья унагьом кыыфиІотагь, ныор Илья ельэІугь къахэнэн, якІалэ ычЫпІэ иуцонэу. Къулыкьу зыхьырэ урыс кІалэр гьэ кьэс иныбджэгьу иунагьо хьакІэу кыыфэкІо, зы ильэс горэм ыгьэхьазыри Нагьо, Мамай Іуашъхьэ зыдищи кыыригьэлъэгьугь икІалэ зыщыфэхыгьэр, кьэу зыдэльыр. Ныом егьашІэми щымыгьупшэжьынхэр кыыльэгьугьэх, Мамай ичЫгу тІэкІуи кыыздихьыжьыгь. ЛЫгьэ зезыхьы, заом хэкІодагьэм лъэуж нэфхэр кыыльыкІуагьэх — иныбджэгьу янэ зэригьэшІагь, зыщыфэхыгьэ чЫпІэр къаригьэлъэгьугь, Нагьо ихьазаб нэфынэ кыыхэпсагь, кьинэу телъыр нахь ІэтыгьошІу хьугьэ. «ЦЫфыр цЫфмэ апай зыфыщыІэр», — иусэу «ЛІэшІэгьүм адэшэсыгьэр» зыфиІорэм Нурбый кыыщэІо.

Лирэ-эпическэ поэмэхэу «ЛЫгьэм игьашІ», «Быракъыр езыхьыжьагьэр» зыфиІохэрэм къащыІэтыгь Іофыгьохэу ижъкІэ кыыщегьэжьагьэу хэбзэжьхэу адыгэхэм ахэльыгьэхэр — сабий тыгьуныр, пшъэшэ хьыныр. Апэрэ поэмэм үхэзыщэрэр (экспозициер) — бзыльфыгьэ шъхьалытэжьэу Чэусарэ ипІоблэ шЫгьэу хьункІэшІ-кІэлэхьхэр зытетыгьэр цІэрыІо зэрэхьугьэр ары. ЗэкьодзапІэр — Чэусарэ исабий атыгьугь. Хьурэ-шІэрэр зэрэлъыкІуатэрэр кьэзгьэлягьорэр: а) чылэм шыщ шыухэр тыгьуакІохэм акІэлъежьэх, ау къамыгьотхэу къагьээзжьы; б) фэкьолІ шыу Іушэу Шэсыкьо Лыхьо изакьоу сабий тыгьуакІохэу пщы Елмырзэкьор зипащэм ауж ыфыгь. ЧЫпІэ шъхьаІэр: Лыхьорэ пщы — оркьхэмрэ зэпэуцух, пщыр лъэкьо лъэмыджым ефэхышь еукІы, Лыхьо уІагьэ кыытрацагь. ЗэкьохыпІэр: «ГушІуагьор кьуаджэм фыдихьажьыгь».

Лирэ-эпическэ поэмэу «Быракъыр езыхьыжьагьэр» зыфиІорэм сюжет гьэнэфагьэ хэль, гьэпсыкІэри ащ епхыжьыгь, пычыгьо 12 мэхьу, ныбжьыкІэхэу, зэшзэшыпхьухэу Мыхьамэтрэ Гүпсэрэ къяшІэкІыгь зэкІэ хьугьэ-шІагьэу кыыхафэхэрэр. Уахьтэу поэмэм кыыгьэлягьорэр я 19-рэ лІэшІэгьу, ны-ты зимыІэжьхэу ыкІи ыш зыщыдэмыс уахьтэм кыытрагьафэшъ, фэкьолІ пшъашъэу Гүпсэ кыытебанэхэшъ ахьы. Оркь унагьоу Тыгьужьмэ якІал зыхьыгьэр, Елмызэ хьункІэн-кІэлэтыгьун Іофхэм апыльыгь. Мыхьамэт зекІо кыызекІыжьым, инэу губжыгьэу ышыпхьу зыхьыгьэмэ афэкІо. Гүпсэ насыпынчэу ельэгьу, ау кьехьулІагьэм пае укІыти кыыфэкІожьыгьэп.

Сюжетым изы лъэныкьоу щыт Мыхьамэт лъэІуакІо зикІалэ атыгьугьэ икьоджэгьу шъузабэр кыызэрэфакІорэр, иныбджэгьу Татыу игьусэу хьункІэшІ-кІэлэхь оркьхэм кІалэр къазэрэтрахыжьрэр, Мыхьамэт кьогьум кыыкьоукІэхэшъы кыызэрауІэрэр, ар ышыпхьу ишъхьагьусэу Елмырзэу кыызэрэчІэкІырэр, ымыукІыжьэу «сшыпхьу ижъау непи укьеухьүмэ» зэрэриІорэр.

Поэмэм хэгьэуцагь лирикэ оред, Гүпсэ гугьум ыхьы зэхьум, ар зэхильхьягь, ыгу имыкІыжьын цЫф зерегупшысырэр кыыхэщыщтыгьэ. Узым ышхэу зызэхехым, Мыхьамэт, хэти емыдэІоу, ышыпхьу ыдэжь кыыщэжьыгь, кыыдекІокІыжьыгь, ау Гүпсэ идунай ыхьожьыгь. Мы поэмэр Бэгь Нурбый иапэрэ тхыльэу «Хьарым пчээр фыІусэхы» (1969) зыфиІорэм кыыдигьэхьагь ыкІи ащкІэ кыыгьэнэфагь эпикэри, лирикэри хэшЫкІ фыриІэу ІэпэІасэу зэригьэфедэшъухэрэр, образ псэухэр кыызэритышъухэрэр, адыгабзэр къабзэу, куоу зэригьэІорышІэрэр.

Поэмэу «ШымыІэжь хэпІэжьыр» апэрэеу кыыздигьэхьагьэр усэ-тхыльэу «Чыгум игупсэф» (1991) зыфиІорэр ары. Бэґ Нурбый ытхыгьэмкІэ лыгьэ зэрехьагь, а уахьтэм поэмэм темэу кыышыІэтыгьэр, ар кыызэригьэльэґьогьэ шыкІэр хабзэм кьемыкІоу шытыгь. Тхыгьэм ыпчэгу итыр цыфэу зичыгу агьэкІодыгьэр, ащ илыуз, игумэкІхэр, икьоджэ гупсэ идунай шыгьупшэн зэримыльэкІрэр ары. Нурбый кыызшыхьугьэр, зыщапІугьэр Нэчэрэзый, ащ имэзхэм, ишьофхэм, иуашьхьэхэм, ипсыхьо, ипсынэкІэчхэм ядэхагьэ усэ пчъагьэхэм кьащыриІотыкІыгь, кьэзыуцухьэщтыгьэ дунаим ехьылІэґэ лирикэ псэу зэригьэпэшыгь. Джа зэкІэ дэхагьэу зыхэтыгьэр хыІэрышым ычІэґ хьугьэ кьоджэ пчъагьэ игьусэжьэу. «Нибжыи ымыгьотыжыщт чІэнагьэу цыфым ышырэр — ихэпІэжь, ичыгужь, зыщальфыгьэр — ары усакІом гугьу фэхьугьэр» [4], — кьеІо профессорэу ЩэшІэ Казбек Бэґ Нурбый игугьу фэдэкьабзэ дигощэу.

Поэмэр — трагедие ин, ар еджэрэм нигьэсыным пае Бэґыр фэсакьыпэзэ амалхэр кьыхехы, гьэпсыкІэми, бзэми узІэпащэ. Тиadyгэ литературэ мы темэр тхэкІо пчъагьэхэм кыышызэІуахыгь, ау Бэґ Нурбый ипоэмэ кІуачІэу иІэмкІэ кьахэщы. Поэмэ — трагедие инэу гьэпсыгьэ «Хэтмэ уащыща, сикьош?» (1991) зыфиІорэри. Зы унагьо кьытегушыІэзэ, хэбзэнчэ льэхьанэу цыфыр пыут дэдэ тихэґгьэу зыщашыгьэґэ 1930-рэ ильэсхэм ятхьамыкІагьо, ятрагедие ин усакІом произведением кыышызэІуехы. Поэмэр пычыгьо пчъагьэу зэтеутыгь, «Пэублэ гушыІэм» лирическэ героэу Мадинэ нэІуасэ тыщыфэхьу, ащ гууз инэу иІэр ятэ зэримыльэґгьурэр, иныбджэґгьухэм кыызэрэрахьонрэр ары. «Сьд пай сятэ сэ симыІ? Зятэ зимыи шыІэна, симыІэмэ ыцІэ кьысаІона?» КІалэр яхьуапсэ зятэ заом кьыщауІагьэм е хэкІодагьэм, ыгу джащ нэсыгь ятэ зыкьызэрэримыгьашІэрэм пае. 1937-рэ ильэсым кьэхьугьэ Мадинэ лыпкьым зеуцом, янэ шыпкьэмкІэ еупчІэу дыригьэжьагь.

«Ным игушыІ» зыфиІорэ ятІонэрэ пычыгьом кыышытыгь кІалэм ятэ зыкІимышІэрэм ным льяпсэу фильэґгьухэрэр: 37-м нэґ-Іужьхэм кьыфадагьэп ишьхьагьусэу Бэрэкьэт Нао-кІэлэеґаджэм кьуаджэр кьыдибгынэнэу, а ильэсым бэ дащыгьэр «враг народа» аІозэ, тэтэґьи зэрахэтэу, зыми кьыгьээзэґьыгьэп, заом ышнахьыжь хэкІодагьэу тхыль кьарагьэхьыгь, кІалэм ятэу Нао ильэситІо иунэґуакІэ кьежи, гугьэ имыІэжьэу ибыныжь фэкІожьыгь.

Пычыгьоу «Гупшысэр сэ льысэґэкІуатэ» зыфиІорэм героим ным пае кьыщеІо:

*Ыгьэмысэу сятэ кьытегушыІагьэп,
Кьины чыпІэм итми, кьыхэфагь щэІагьэ.*

Заом кьыхэкІыжыгьэ ятэрэ героимрэ зэІукІагьэх, бэп зэраІуагьэр, «сыфай икьукІэ сшІэнэу сэ зэрэсигупсэр». «ГукьэкІыжьэу зы маф» зыфиІорэ пычыгьом кьышыгьэльэґгьуагь героэу Мадинэрэ янэрэ лэґьэґу мафэм кьяхьулІагьэр, «враг народым» ыкьу кьызэрэраІуагьэр, Хьуарэкьо Мэджыдэ кьызэрэкьоуцугьэр, кьызэриухьумагьэр ыкІи тракторкІэ кьыдэІэпыІэхэзэ тІэкІу заґаґьом, тхьагьоу, гушІуагьоу зэхишІагьэр:

«Тым игушыІ» зыфиІорэ пычыгьом Мадинэ ятэ шьхьаихыгьэу гукІэґгьурэ шІулэґгьурэ зэхэлэу пчъагьэрэ зыкьыІуигьэкІагь, кьыдэгушыІагь, ышнахьыжьэу Мурадини нэІуасэ фишыгь. «КІэух гушыІэм» кьышыгьэльэґгьуагь ятэрэ ыкьорэ зэґусэхэу Мадинэ чылэу кьызшыхьугьэм, зыщапІугьэм зэрэкІуагьэхэр, янэІуасэхэр кьызэракІухьагьэр, заом кьытрищэґэ тыркьохэм апкь кьикІэу сымэджэщым ятэ ыпсэ зэрэщыхэкІыгьэр, ыгу рихьырэ ІофшІэнымкІэ кІэлэеґаджэу зэрэлаґьэрэр.

Мадинэ иобразкІэ, иунагьо зэрэзэтезыгьэмкІэ Бэґым кьытигьэльэґгьуґ 1930-рэ ильэсхэм цыф бэ дэдэ тхьамыкІагьоу зыхэтыгьэр, гьаблэу кьызэпачыгьэр, ащ зэошхор кьызэрэхэхьаґьыгьэр. УсакІом кьехьулІагьэм гууз ин хихыгьэу псэущтыгьэ, шыІэныгьэр шІу ыльэґоу, шыгушІукІыщтыгьэми, тыкьэзыуцухьэрэ дунаим зэкІэ идэхагьэ зэхишІэщтыгьэми, игьонэмысэу Нурбый тхэкІыжыгь.

Бэгь Нурбий итхэн талант инэу, лъэныкъо пчъагъэхэмкIэ зыкышыцызэIуихыгъэр усэкIэ ытхыгъэ романэу «МэшIочIэ мыкIуас» (199I–1993) зыфиIорэр ары. УсакIор щымыIэжьэу I997-рэ илъэсым адыгэ тхыльтедзапIэм романыр кышыдагъэкIыгъ. Иде-еу хэльыр: сьд фэдэрэ уахъти адыгэхэм яджэныкъо машIо зэрамыгъэкIуасэщтыгъэр, яцIыфыгъэ, яшъхъафитныгъэ, ялIыгъэ зэрашIомыкIодыщтыгъэр. Хъугъэ-шIэгъэ инитIу романым кышыгъэлъэгъуагъэр: къоджэ пчъагъэ хыIэрышIым ычIэгъ зэрашIыгъэр, Урыс-Кавказ заор зэрэкIуагъэр, ащ кIэух фэхъугъэр. А Iофыгъохэм лъэпкъыр инэу аутхындзыгъ, бэ игъонэмысэу чIым ехыжьыгъэр, бэ дэд зихэку къэзыбгъыни, итэкъу-хъагъэу къэралыгъо пчъагъэхэм арыс хъугъэр. УсакIом хъугъэ-шIэгъитIур зэрегъап-шэ, еджэрэри регъэгупшысы.

Адыгэ IорыIуатэм ихабзэ Бэгъым ыгъэфедэгъ: хъакIэщым къэбарэу кыщцаIуатэ романым ихъугъэ-шIагъэхэр. Пчэгум итыр къуаджэу Хьарзэхэхъабл, ар псым чIырагъэхъагъ итарихъи игъусэжьэу, къэнэгъэ закъор ащ щаусыгъэ оред. УсакIор лIэшIэгъуишъэрэ ныкъорэкIэ зэкIэIабэжьы, чылэм щыщ Нэфкъо Къадыр иунагъо ищыIэкIэ-псэукIэ къегъэлягъо: үнэгъо зтегъэпсыхъагъ, зэдэIужьых, Къадыр Кавказ заом Iут, лIыбланэу мэзао, икIалэрэ ипшъашъэрэ (Мэкъуаорэ Тыгъанэрэ) язэгъэпшыгъэ хъакIэщым яныбджэгъухэр щызэрэугъоих, зэнэкъокъух, зэфэ-усэхэр зэхалъхъэх. Пшъэшъэ-кIэлэ купитIур зэшIонэ, нахъыжъхэм Iанэ шыгъэкIэ зэрагъэшIужьых. Заор макIоми, щыIэныгъэр къэуцурэп, ныбжьыкIэхэр мэчэфых, зэнэкъокъух, зэолI бэлахъэу Шыупащэрэ Тыгъанэрэ шIу зэрэлъэгъух, ау кIэлэ ныбжьыкIэр заом макIо, псэемыблэжьэу мэзао.

Романым иятIонэрэ пычыгъо Шыупащэ щысэ фэхъуцтыгъэ лIыхъужъ цIэрыIохэр кыыхэфэх. Тыгъужьыкъо Къызбэч илIыгъэ къэзыIотэрэ оредыр романым хэгъэуцу-агъ. Адыгэ хъульфыгъэр сабийзэ Iашэм, шы фэIофашIэхэм афагъэхъазырэу рагъа-жьэ, лIы шъыпкъэ хъуным икIэлэгъур тырагъэкIуадэ. Джащ фэдэу къэтэдъыгъ Шы-упащи.

Ящэнэрэ пычыгъом Тыгъанэ къуаджэу ПсышъуапIэ ятэшыпхъум дэжь (Хъангу-ащ) зэрыкIорэр къегъэлягъо. Заор чылэм пэгъунэгъу, бэ хэкIуадэрэр, пшъашъэм яти къауIэ, идунай ехъожьы. ПсышъуапIэ хы Iушъом пэгъунэгъу, къухъэхэр бэу чы-лэм къекIуалIэх, ахэмэ ащыщ Дик Джастер — инджылыз сатыушIым икъухъи. Iашэ къазэрфищэрэм пае Джастер лъэшэу кыдедекIокIых, агъашIо. АгъэхъакIээ Тыгъ-анэ инджылызым ыльэгъунэу хъугъэ ыкIи пшъашъэр инэу ыгу рихъыгъ, кIожьын зэхъум къялъэIугъ зы илъэсрэ Инджылызым зыдищэны щигъэIэнэу Iизын ратынэу. Тыгъанэ къинышхо хэфагъ, ятэ ыгъэежьыгъ, ыши, Шыупащи мэзаох, ежь къоджэ псэу кыщэгугъу адэIэпыIэнэу. Пшъашъэм лIыгъэ кыыхэфэ, къухъэкIэ Инджылыз къэралыгъом адэкIо, Джастер шъхъагъусэ фэхъунэу ыдэрэп, зэрзэзэгъыгъэхэу илъ-эс зытешIэкIэ къегъээзэжьы ихэку. Инджылызми, Тыркуеми ащыщ цIыфхэр адыгэ-хэм мымакIэу къазэрэхэхъэщтыгъэр усакIом къегъэлягъо, Iаши къафащэщтыгъэ, Урысыеми езонхэм кIагъэблыщтыгъэх ежь яфедэ халъагъоу.

Аужырэ пычыгъом, заор кIо пэтзэ, Тыгъанэрэ Шыупащэрэ джэгу афашIы ыкIи Тыркуеми икIыжьырэ купым хэтхэу хэкужьыр къабгынэ гугъэшхо яIэу къагъээзэжьынкIэ, яджэныкъо машIо мыкIосэнкIэ.

Ушэтыным кыкIэлъыкIуагъэр. Романым ыкIоцI игъэкIотыгъэу IорыIотэ хабзэ-хэр, мотивхэр, ащ кыыхэхыгъэ оредыжьыр, гыбзэр, сэмэркъэу шIыкIэр, лъытакIэр, къэгъэлягъуакIэр; адыгэхэм яшэн зэхэтыкIэхэр, яунагъо, яцагу, яхъакIэщ яхъылIэгъэ этнографие хэгъэуцагъэхэр; авторым ымакъэ зыщызэхэтхырэ лирическэ дэхыныгъэ-хэр щыгъэфедэгъэх. Романыр IэпэIэсэнныгъэ хэльэу тхыгъэ: адыгэ рифмэри, Европэм кыкIыгъэ үсэзэхэлъхъакIэри, троп зэфэшъхъафхэри зэригъэфедэрэмкIэ.

Бэгъ Нурбий адыгэ кIэлэцIыкIу литературэми иIахъэшIу хильхъагъ, итхыль пчъагъэм пычыгъо шъхъафэу цIыкIухэм апае усэхэр, поэмэхэр («Тэрпэзанхэр»,

«Зэш-зэшпхъухэр, къушъхъэ псыхъор») къадигъэхьагъэх. Ахэр зыфэгъэхьыгъ-эхэр кІэлэеджакІохэм япсэукІ, яеджакІ, яджэгукІэхэр, ны-тыхэм нэнэжь-тэтэжь-хэм зэрафыщытхэр. УсакІом цыкІухэм ягупшысакІэ, ягущыІакІэ, япсихологие хэшЫкІ ин фыриІэу къегъэлягъох, бэрэ иусэхэм ІорыІуатэм къыхэхыгъэ образхэр, къэгъэлягъуакІэр, къэІуакІэхэр ащегъэфедэх. Нурбый иапэрэ тхыль къыдигъэхьагъ пшысэу «Цу пшыкІутІу яцэрэб зичысэр», 1988-рэ илъэсым къыдигъэкІыгъ кІэлэцЫкІухэм апае тхыльэу «Къошыныжьым итхыд» зыфиІорэр, ар сурэтхэмкІэ зыгъэкІэрэкІагъэр Къат Теуцожь. Иапэрэ ыкІи иятІонэрэ пшысэу «Къошыныжьымрэ» усакІом къыдэхъугъэх, гъэсэпэтхыдэ зыхэль сюжетхэмкІэ зэхэщагъэх, геройхэр гъэшІэгъоных, ІорыІотэ хьалэмэт пшысэм игъэпсыкІэ ащыгъ-эфедагъ: къегъэжьагъ, ухыкІэ гъэнэфагъэхэр яІэх, хъугъэ-шІагъэхэр щэ гъогогъо шырекІокІых, къыкІэІотыкІыжьынхэр бэрэ къахэфэ, «шІур, зэфагъэр ем, жъалы-мыгъэм ащытекІох» [5: 379].

Пшысэу «Къошыныжь» зыфиІорэм техыгъэ къэгъэлягъон Адыгэ драмэ театрэм щагъэуцугъ. Илъэс пчъагъэрэ гъэзетэу «Социалистическэ Адыгеем» («Адыгэ макъ-эм») фэлэжьагъэу Бэгъ Нурбый иаужырэ илъэсым кІэлэцЫкІухэм апае журналэу «Жъогъобын» зыфиІорэм иредактор шъхьаІагъ, ар зэригъэпсыщтыгъэмрэ къыдигъ-ахъэщтыгъэмрэ къагъэнэфагъ усакІом ыгу етыгъэу, сьд фэдэрэ шыІэныгъэм илъэ-ныкъо зэфэшъхьаф фэгъэзагъэ хъуми, ыгуи ыпси хилъхъээ зэрэлажьэщтыгъэр.

КІэухыр. Нурбый ипоэзие лирикэри эпикэри игъэкІотыгъэу ащыгъэфедагъэх, лирэ-эпическэ поэмэ пчъагъэ ытхыгъ, ахэм къагъэлягъуагъ тхакІом уахътэр, ге-ройхэр, хъугъэ-шІагъэхэр хэшЫкІ афыриІэу къызэритхыагъэхэр. Бэгъ Нурбый усэкіо шъыпкъагъ, ащ илъэуж егъашІэми къэнэщт.

Примечания:

1. *Гутов А. М.* Адыгская (черкесская) народная лирика: к вопросу генезиса и эволюции // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Филология и искусствоведение. 2022. Вып. 2 (297). С. 179–185.
2. *Бэгъ Н.* СипщынэІап. Мыекъуапэ : Адыгэ Республикэм итхыль тедзапІ, 2013. 158 н.
3. *Панеш У. М., Шаззо Ш. Е.* Изображение темы человека и природы в адыгейской поэзии 60–80-х гг. // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Филология и искусствоведение. 2020. Вып. 2 (257). С. 127–132.
4. *Шаззо К. Г.* Нурбий Багов // История адыгейской литературы. Т. III. Майкоп : Адыгея, 2006. С. 187–223.
5. *Douglas A.* Myth and Religion in Mircea Eliade. Garland Publishing, 1998. 379 p.

References:

1. *Gutov A. M.* Adyghe (Circassian) folk lyrics: on the issue of genesis and evolution // Bulletin of the Adyghe State University. Ser.: Philology and the Arts. 2022. Iss. 2 (297). P. 179–185.
2. *Бэгъ Н.* СипщынэІап. Мыекъуапэ: Адыгэ Республикэм итхыль тедзапІ, 2013. 158 н.
3. *Panesh U. M., Shazzo Sh. E.* The depiction of the theme of man and nature in the Adyghe poetry of the 1960–1980s // Bulletin of the Adyghe State University. Ser.: Philology and the Arts. 2020. Iss. 2 (257). P. 127–132.
4. *Shazzo K. G.* Nurbiy Bagov // History of Adyghe literature. Vol. III. Maykop: Adygheya, 2006. P. 187–223.
5. *Douglas A.* Myth and Religion in Mircea Eliade. Garland Publishing, 1998. 379 p.

Статья поступила в редакцию 17.07.2024; одобрена после рецензирования 23.08.2024;
принята к публикации 22.09.2024.
The article was submitted 17.07.2024; approved after reviewing 23.08.2024;
accepted for publication 22.09.2024.